

Bogdonyň ölümi / nowella

Category: Ertekiler, Hekaýalar, Kitapcy

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Bogdonyň ölümi / nowella

BOGDONYŇ ÖLÜMI

Şu günki okaýan Ulan-Batoryň haýsam bolsa bir mekdebinde okaýan çagalaryň sanyny, halk häkimiýetiniň ilkinji ýyllarynda бүтін Mongoliýa boýunça okaýan çagalaryň sany bilen bir deňeşdirip görüň, şonda siz deňeşdirip oturasy zadyň ýokdugyna derrew gözüňizi ýetirersiňiz. Ömürlük sowlup giden şol öňki wagtlarda halkyň okamaga mümkinçiligi bolanlary az-az bolardy. Bir wagt Altanbulak şäherinde ilkinji başlangyç mekdep açylanda, onuň guramaçysy paýtagtda ýaňyja ýörite uçilişäni gutaran bir ýaşajyk ýigdekçe boldy. Ol ýigdekçe soň, elbetde, tanyml adam bolup gitdi. Demirgazyk araçäkler garamagynda bolan ministrlik töwerekdäki obalardan Altanbulaga ýigrimä golaý çagany getirip, okatmagyň aladasyny etdi. Gürrüň berişlerine görä, olaryň biri şähere giriliberlende ýabydan ýykylyp, elini agyrdýar. Ony yzyna gaýtarýarlar. Ýöne şol yzyna gaýtarylana derek başga birini tapmaly bolýar. Yzyna bir topar çagany tirkäp, garry milisioner biziň obamyza geldi. Ol goltugyndan gyzyly zolakly bir kagyz çykardy-da, ony meniň ejeme görkezip: "Watan siziň ogluňyzy okuwa iberýär" diýdi. Içini ýakaýyn diýen ýaly şol wagt kakamam öýde ýokdy. Uly basga galan ejem bilen enem hem birbada näme jogap berjeklerini bilmän, "Şu wagt oglany alyp gider ýaly sadam ýok ahyryn" diýip, kellelerine gelen zady aýdyp goýberdiler.

– Aý, onuň bir ýagdaýy bolar, meniň bilen syrtlaşar ötäýder – diýip, milisioner maňa ýüzlendi. Hany tizräk şaýyňy tyt, mekdebe gidersiň.

Men delalar isläp bir ejemiň ýüzüne seretdim, bir-de enemiň, ýöne olaram näme ederlerini bilmän, seslerini çykarman durdular.

– Belki, kakasy gelýänçä garaşarys? – diýip, ahyry enem özüni

dürsäp sorady.

– Ýok, ýok, wagt ýok. Ukazy gördüňiz dälmi? Ýör hany oylan.

Enem hysyrdanyp, burhanyň öňündäki yşygy ýakdy. Sandyjagy açyp, içi süýtlije bukjany goltugyma dykdy-da, özüniň ýumşak dodaklary bilen meniň ýañagymdan şapladyp ogşady. Soňra ejem hoşlaşyp meniň başymdan sypalady. Biziň aýrylyşygymyz gyssanmaç boldy, öýüň ýanynda bize beýleki çagalaram garaşyp duran eken. Milisioner meni syrtyna mündürdi, biz ýola düşdük. Yzyna bir gaňrylyp seretsem, ejem biziň ugrumyza süýt serpip duran eken. Meniň gözlerim ýaşdan doldy, şondan soň hiç zat görmedim.

Men şol bir wagtky güýz günleriniň birinde nähili duýgulary başymdan geçirenimi aýdaýynmy? Milisioneriň egin-başyndan deriň ysy gelyärdi, onuň "klas" diýip häli-şindi ýolboýy gaýtalap gelyän sözünden bolsa meniň gorkup, endamym tikenekleýärdi... Altanbulagyň we onuň jaýlarynyň maňa şeýle uly bolup görnendigini, köçedäki adamlarynyň bolsa şeýle köp bolup görnendigini neneňsi gürrüň bermejek! Ýok, men gowusy, mekdepde ilkibada ähli kişiden: aşpez hytaýdanam, Okaragöz Hurçi diýen lakamy bolan duran, gyňyr garaýyşly mugallym aýaldanam gorkup ýörşümden başlasam öýdýän. Çotgajygyň meniň elimde diýen etmejek bolýandygyny, harplaryň bolmalysy ýaly bolup çykman, gaty erbet ýazylýandygy meniň ýadyma düşýär. Biz mugallym aýalyň yzyndan sesleri, bogunlary gaýtalaýardyk. Äpişgeden bolsa gökje dumana gallanyp oturan daşdaky daglar görünýärdi, köçeden atlylar atlaryny çapdyrysyp geçip gidýärdiler we çagalaryň elinden tutuşyp, gartaň aýallar hondanbärsi bolşup barýardylar. Okaragöz Hurçiniň jaň kakaryna biz sabyrsyzlyk bilen garaşýardyk.

Emma günler geçdi, bizem dura-bara täzeçe ýaşayşa öwrenişdik: agşamlaryna pähimdar han Bodi hakyndaky ertekileri diňleýärdikN ony aýdyp berýänem ýene şol Okaragöz Hurçidi. Ýöne her hili bolsa, ýüregimiz öýi küýsär durardy. Wagtal-wagtal bolsa, aýaklaryň özi öýe garşy dartyp duran ýaly bolýardy.

Ýaz çykdy. Biz okamany öwrendik, çotgajygam indi barmaklaryň erkinden çykyp bilmeýärdi. Howanyň gowy günleri sapakdan soň,

biz oglanlar bolup, şäherde hezil edinip gezerdik. Mugallyma aýaldan soraşardyk-da, bir topar bolup gezmäge giderdik. Bilesigelijiligiň Gesera monastyry diýermiň, Şire-burhan monastyry diýermiň, ýa-da şäher kooperatiwi diýermiň, asyl bizi eltmeýän ýeri ýokdy.

Bir gezek men dynç alyş günü kooperatiwde öz obamyzyň aragyna pete-pet gabat geläýdim. Ol torbagan derisini geçirmäge gelen eken. Men ondan ur-tut syrtyňa mündürip oba alyp git diýip ýalbarmaga durdum. Onuň ýazky ýaýlasy bilen biziňkiň arasy esli ýol bardy. Men onuňkydan öz öýmüze pyýada gitdim we ýol boýam özümiň duýdansyz gaýdyberenimi nähili düşündirerkäm diýip şol pikir edip geldim. Mugallymym näsaglady diýsemmikäm? Beý diýsem-ä ynanmazlar. Jogap berdiler diýip ýalan sözlesemmikäm? Beýdiýsem näme üçin wagtyndan öň jogap berdiler diýip sorarlar ahyryn. Kakam ýap-ýaňy Sagan-sara, meniň ýanyma baryp gaýtdy ahyryn. Sapagymyzda oturdy, arakesmede meniň depderlerimi açyp gördi. Özi bilimsiz bolansoň meniň çyrmaşdyranlaryma baý begend-ä! "Oglum ylmyň magadyna ýetjek" diýip, ol guwanç bilen aýtdy we gaýdanda bolsa bir ýanyçany tutuşlygyna maňa berip gitdi. Men ony şol bada maýdaladyp özüme süýji-püýji ýaly zatlary alyndym, galan puluma bolsa eneme sowgatlyk üçin garaly kişdesi ýaly süýji zatlary aldym. Şol alanlarymam ynha men alyp gelýärim.

Men ata-enemiň öňünde özümi aklar ýaly näme tapsamkam diýip gelşime birden, düýn uly adamlardan bogdo-gegeniň erbet näsaglandygyny eşidenim ýadyma düşdi. Ine, saňa gerek bolsa bahana! Ata-enem bogda hormat goýýardy. Şunuň ýaly möhüm täzelik aýdamsoň olaryň maňa käýinibiljek gümany ýokdur.

Mekdebiň direktory we mugallyma aýal beýleki öňde baryjy adamlar ýly bogdo-gegeniň aslynyň hudaýdan gelip çykandygyna ynanmaýardylar. Rossiýada Oktýabr rewolýusiýasyny adamlar däl-de hudaýyň edendigine olar ynanmaýardylar. Olar dünýäde hiç hili aňdarha-da, hiç hili keramatly ruh-da ýok diýýärdiler, bularyň hemmesi erteki, ýalan zatlar diýýärdiler. Geografiýa sapagynda bize gündizlik bilen gijäniň nähili çalyşýandygyny, aýyň we günüň nämedigini düşündirdiler. Mongoliýada metjidiň döwletden aýrylandygyny, indi bogdo-gegeniň diňe halk

hökümetiniň çykaran kararyna gol çekýändiginem gürrüň berdiler. Bu zatlara men gözümi mazaly ýetirdim, ýöne nähilem bolsa bir wakadan peýdalanyň, ata-enemiň dini duýgularyny yralap görmegi ýüregime düwdüm.

Maňa öýde begenmek begendiler, heý goýaý. Kim bilen nädip geldiň diýen sowallar bilen üstümi gömdüler. Ýöne şol sowallardan howply sowala iň golaýy: "Mekdepdäki ýagdaýlaryň niçik?" diýen sowal boldy. Garaňky gatlyşdy. Mallar agyla salyndy, öý işlerden dynyldy. Ine, ahyrsoňy menden entek tomsa çenli wagt köp, seni nädip öýe goýberäýdiler diýen soragy berdiler.

– Siz näme eşitmediňizmi? Bogdo-gegen öldi ahyryn – diýip, men uzak oýlanyp durman aýtdym.

– Seniň aýdýanyň näme, nähili betbagtçylyk bolupdyr – diýip, enem ör-gökden geldi. Ol muňa şeýle bir gynandy welin, meň oňa ýüregim awaberd, ýöne nähili bolsa-da aldadym diýmek bolmajakdy.

– Hawa, bogdo öldi – diýip men ynamly sesim bilen gaýtaladym. Gaýtalasamam-a gaýtaladym welin, özümem gorkymdan ýaňa näderimi bilmedim.

Men adamlary uly basga goýdum. Öýde çyrany ýakyp we dyzlaryna çöküp, doga okamaga başladylar. Men bu eden etmişim üçin gaty erbet boldum, ýöne oňa derek öýdäkileriň doga okamak bilen garabaşagaý bolup, soň menden zat soramaga elleri yetmedi. Soňra enem özüniň bir gezek bogdonuň ak pata bermegine mynasyp bolşuny gürrüň berdi. Men bolsam öz nobatymda, bogdo-gegeniň ýogalanyny nireden eşidendigimi we habaryň Altanbulaga nähili täsir edendigini soraşdyrybermezligi üçin, zyýarata nähili gidendigi we Urgide nämeler görendigi hakdaky sowallar bilen onuň üstüni gömdüm. Meniň häliden bəri ukym gelýärdi, ýöne men uka gidip barýarkamam ertir kakam örüden gaýdyp gelende nähili boljakdygynyň pikirini edýärdim. Ol oglunyň okaýandygyna nähili begenipdi ahyryn! Meni mekdebe milisionerli iberenem bolsalar, öýde maňa guwanýardylar. Bogdonyň bolsa, megerem, ölüm ýadyna-da düşýän däl! Men ahyry howsalaly pikirlerden halys bolup, uka gitdim. Men ertiri oýanyp gözümi açyp-açmankam öýde meni güýz gelip, mekdebe alyp giden milisioneriň

oturandygyna gözüm düşdi. Asyl şol gije bogdo-gegen dogrudanam ölen eken. Milisioner bolsa samon merkezinden Altanbulaga gaýdyp barýar eken. Ony samona bogdonyň ölendigini habar bermek üçin iberen ekenler. Meniň oýanandygymy görüp, milisioner maňa göz gypyp goýberdi:

– Ýigdekçe, ikimimiziň ugrumyz bir. Ýör, ýaba mün, syrtyma mündürip alyp gideýin.

Beýle pikir etmek, elbetde gowy däl, ýöne meniň sözlän ýalanymyň çyn bolup çykandygyny eşidenimde, men bir begenmek begendim welin, heý goýaýyň!

Býambin RINÇEN,
mongol ýazyjysy.

Rusçadan terjime eden: Rahman BABAÝEW.

Hekaýalar